

pedig visszatértek a későbbi nyelvhasználatra s Urnépe-ről külön azért nem emlékeztek meg, mert azt Csomorkány határa kiegészítő részének tekintették.

Ujváros.

A község folyton gyarapodott régi urainak, a csanádi kanonokoknak, kezén, a mennyiben ezeknek sikerült Alsó- és Felsőlibec pusztákat ide csatolniok. Ez a kapcsolat azonban nem volt állandó, mivelhogy a puszták korábban Mágocshoz tartozván, e falu urai, Mágocsi Gáspár és András, a pusztákat a papoktól erőszakkal visszafoglalták s Ujvárostól elszakítva, János királlyal világosan magoknak adományoztatták.¹

Még nagyobb, szinte halálos csapást mért a káptalanra a török előrenyomulása s az ország é részének a magyar király kezéből való kiragadása. A Halul defterébe még érdemesnek tartották beírni a falut, mint »Vásárhely tartománya« kiegészítő részét, valamint az 1549-diki magyar adóösszeírásba is beigtatták nevét,² de a Temesvár elestét követő nagy dúlásban a többivel együtt |1542. ez is elpusztult, a vármegye és káptalan is feloszlottak, a hirtokos nemesség elmenekült s a székes káptalannak nem maradt egy tagja sem, a ki óvást tehetett volna az ellen, hogy az élelmes Mágocsi Gáspár, ki már régebben Csomorkányt és Sámson t is elfoglalta, a most már gazdátlanná vált Ujvárosra is rátette kezét. Az efféle foglalásoknak az általános fejtelenségen kívül nagyon kedvezett Ferdinánd királynak az az eljárása is, hogy párthivei között az egyháziak jószágát maga is elosztogatta, hogy őket magának és az országnak lekötölte.

Az 1552-diki török hódítás és pusztítás után már csak három telek után rótták ki e helyre az adót, noha az egész vidék elszakadt Ferdinándtól. De Mágocsi megtörte a nemzeti királyság párthiveit s egy idő óta a gyulai vár kapitányává emelkedvén, erős kézzel tartotta féken a környéket. Oltalma alatt a telkek száma csakhamar 14-re szökött fel,³ mely létszám azután sem sokat

¹ Borovszky i. m. II. 334. 614.

² Lásd a névsort Rácz Károlynál, A zarándi e. megye tört. 112.

³ Varia Regesta stb. fentebb hivatolt kézirat. Egyet. ktr.

változott, mert az öt év múltán készült defterbe is 12 házzal irták be. Időközben Mágocsi érdemei 1557. méltánylásaképen Ujvárost, Pereskutast és Mágocs egy részét, melyek a káptalan birtokai voltak, Miksa titkos pecsét alatti oklevélben neki adta addig, míg a káptalan »az ország dolgainak Isten jóvoltából 1555. jobbra fordulása« következtében előbbi állapotába visszaállittatik: . . . minek bekövetkeztével azokat »a káptalannak egyszerű megkeresésre minden jog és pereskedés nélkül tartozik visszabocsátani«. ¹ Miksa ajándékához Ferdinánd király is hozzájárult, a mennyiben néhány év múlva a három falut a fentebbi kikötéssel ő is Mágocsi-
nak adományozta. ² Hasonló jóindulattal volt a vár többi tisztjei irányában is, hogy, minekutánna a gyulai őrséget fizetni nem tudta, ily módon elégitse ki őket és katonáikat. Végre azonban Mágocsi megunta az örökös fizetlenséget s ez év végén lemondott a vár kapitányságáról.

Alighogy onnét lábát kihuzta, itteni jószágaira is mások tették kezeiket. Ujvárost és Pereskutast nem tudni, mi jogon, az e gri kanonok vette birtokába; Mágocsot pedig Ábrahámfi István foglalta el, minek orvoslása végett a király, miután parancsának a gyulai új kapitány, H. Bornemissza Benedek nem engedelmeskedett, külön biztosokat küldött a várba. ³ A falu népessége egyébként alig gyarapodott, a mi onnét tűnik ki, hogy ez évben az egy forintos mindkét királyi adó (subsidiium) fejében, melyet a kincstár néhány év óta Gyula javára engedett át, összesen 39 frt. 40 dr.-t fizetett a vár adószedőjének, Bornemissza Menyhértnek: a mivel azonban a kapitány meg nem elégedvén, rajtok a re:des adót, 8 forintot, is erőszakosan megvette; ezenkívül még tized fejében adtak 41 simándi köből búzát és 11 köből árpát. Mindezekon felül adtak még a kapitánynak, más e.vidéki faluk példájára egy 3 frt. 25 dénáron tett fejtős tehenet, a mint ezeket Tót Miklós bíró vallotta. ⁴ A következő évek adóösszegei, melyeket a várba kellett beszállítani, ezek voltak: 1560-ról 15 kapu után 16 forint

¹ Orsz. ltr. Lib. reg. II. 167. és Bécsi lib. reg. III. 269.

² Az újabb adm. levél 1558. jul. 14-ről a Bécsi lib. reg. III. 513. (A helynevek így vannak írva „Magoch, Pereskuthas és Wyzwar“.)

³ Nemz. muz. ltr. gr. Keglevics ltr.

⁴ Bornemissza Ben. számadásának megvizsgálásáról szóló jkv. 1560-ból. Orsz. ltr. NRA. fasc. 1763. no. 43.

50 dénár, 1561-ről, 14 kapu után 15 forint 40 dénár, 1562-ről 8 bárány; ezenkívül a töröknek adóztak 1562-ben 3374 akcsét, 1564-ben pedig 7000 akcsét. Ez időtájról (1563) említik a hivatalos iratok Ujvárosi Tótfábiánt, mint a ki a csanád megyei helyeken a várnak átengedett királyi dézmát szedte össze.¹ Általában a magyar király közegei jártak-keltek e helyeken s részint a helyszinén, részint csak a gyulai várban intézték az adóösszeírásokat és fizetéseket: így nev. Telegdi István, ki a vármegyéről készített tüzetes összeírásában azt |1564. jegyzi fel a már csak 9 adózó házzal rendelkező faluról, hogy »régebben a csanádi káptalan birta, most pedig a Mágocsi Gáspáré«.

Voltaképen pedig a mi Mágocsink, ki időközben e gri kapitány volt, egy idő óta török fogságban ült s csak ez év nyarán szabadult ki onnét, Gyula pedig nemsokára meglődött a félhold hatalmának. De a vidék mégis inkább a magyar király joghatósága alá tartozott, bár ezt tényleg már kevésbé lehetett érvényesíteni. Ettől kezdve, úgy látszik, a királyi adó fizetése megszűnt s Vásárhely élelmes polgárai most már bátrak voltak a török adót kibérelni a pasáktól, melybe Ujvárost is bele foglalták, mégpedig a korábbi 7000 akcsével.² Számításukban nem is csalatkoztak, mert ezután nemsokára mind a törökkel, mind az erdélyi fejedelemmel megkötetvén a béke, nyugodtabb idők következtek s falvaink általában erősödtek, bár a török rablások korszaka is nemsokára újra elkövetkezett. A falu, mint a defter írja, nemsokára 19 házat számlált s akkori szokás szerint magyar |1570. földesurának is évről-évre megfizette a földbért, bár ennek birtokjoga lassanként elhomályosult, mert Rudolf király a pozsonyi kamara útján kérdést intézett Mágocsihoz, hogy mi jogon és kinek adományából bírja ő Ujvárost és Pereskutast? Mire ez ugyancsak a kamara útján tudatta a fölséggel, hogy |1577. márc. 25. azokat Ferdinánd király ajándékából bírja a csanádi káptalan helyreállításáig.³

A helyreállásról azonban még beláthatatlan időn át szó sem lehetett, annál kevésbé, mert a csanádi püspö-

¹ Borovszky i. m. II. 615. Vegyes decimalis lajstromok az Orsz. ltrban, és Vélics, Defterek II. 286.

² Vélics i. m. 364.

³ Mágocsi levele Orsz. ltr. NRA. 283. 65.

kök illetékeseknek vélték magokat a rég elenyészett káptalan javaira is, s nagy befolyásuknál fogva sikerült is azok birtokába helyezkedniök. Így Szegedi Pál püspök idejében Ujvárost és Pereskutast azon faluk közé sorolták, melyek a püspöknek rendesen 1590. adóztak,¹ a mi csak akkor szűnt meg, mikor a századvégi török dúlások ezeket végleg eltörölték a föld színéről.

A bécsi békekötéskor tudvalevőleg az egész Tiszántul Erdélyhez kapcsoltatott, a mit azonban a püspökök nem ismertek el, mert Herovics csanádi püspök Vásárhelyt az elmaradt haszonvételi díjakért Bethlen Gábor oltalma ellenére is megsarcoltatta. Egyébként ezen a vidéken a magyar király 1616. befolyása erősült, úgyhogy annak hova-tartozását szükségesnek látszott a két uralkodó között egyezség szerint rendezni. A tárgyalást a kiküldöttek Marosvásárhelyen tartották meg, mely alkalommal a 1614. apr. király részéről sérelem gyanánt hozták fel, hogy a fejedelem Szeged, Czegléd, Ujváros, Békés, Kecskemét adóját, melyeket máskor Egerbe szoktak szállítani, magának foglalta le. Mely vádra az erdélyiek azt felelték, hogy »ezek a helyek a török birtokába esnek s a fejedelem, ha még egyszer úgy akarta volna is, még sem volna képes kényszeríteni, vagy tilalmazni azokat az adózás tekintetében.«² Valószínű, hogy a mi csekély jelentőségű pusztánk városi nevével fogva a püspök urak útján került bele a jegyzékbe, kik arról az országos tárgyaláson sem feledkeztek meg s a földbért tőle 1629. azontul is rendesen beszédtek.³ Nemsokára azonban Keglevics Miklós ónodi kapitány tette kezét a pusztára s egyéb itteni Mágocsi-birtokra -- hihetően felesége Móric Borbála révén, ki a régi földesurak nemzetiségéből származott, úgyhogy a vásárhelyiek, kik a határt attól fogva, hogy pusztá lett, folytonosan használták, neki adóztak ezért, ugyszintén Mágocs, Pereskutas és Körtvélyes birásáért évi 110 tallérban és néhány karmazsin csizmában.⁴ A csanádi püspökök ez idő- 1640. ben sűrűn és gyorsan váltakoztak s ügyet sem vethettek a foglalásra. De 1653-ban Pálffy Tamás jutván Szent

¹ Borovszky i. m. I. 228.

² Szilágyi, Erd. orsz. gyűl. emlékek, VI. 454. 474.

³ Oltványi, Csanád egyh. m. Szeged, 1867. 10.

⁴ Borovszky i. m. I. 234.

Gellért székébe — csakhamar visszakövetelte a maga birtokait, minek következtében III. Ferdinánd király az ország főtisztviselőinek s különösen a katonai parancsnokoknak rendeletet küldött, hogy Pálffy t csa- |1654. nád és a radmegyei jószágaiiba helyezték vissza s a bitorlóktól, kik közt Keglevicset is megnevezi, oltalmazták meg.¹ Az egyenként is elsorolt helyek közt Ujváros nincsen tüzetesen megnevezve, de, hogy ezt is oda értették, onnét bizonyos, hogy a püspök Ujváros tárgyában is fenyegető rendeletet adott ki, hogy hódoljanak meg neki, mert különben hadat küld rájok, s hogy a vásárhelyiek ez évről a többi megnevezett helyekkel együtt (Mágocs, P. Kutas stb.) Ujváros után is adóztak Pálfynak évi 115 tallérban. Ily módon a város főbirájának, Szabó Istvánnak, az az eljárása, melynélfogva Csongrád megyének Borsoddal való egyesítésekor, az első közgyűlésen, melyen |1649. a bíró megjelent, hogy a hódoltsági vármegye községeit és pusztáit jegyzékbe vétesse s e jegyzékből a Vásárhely által használt pusztákat, ezek közt Ujvárost is, kihagyta², a városra semmi hasznot sem hozott.

Igy használták e pusztá határát eleink olykor hallgatóan, olykor földbér mellet ezután is — mindaddig, míg a század vége felé a hosszú kuruc és török háboruban maga a város is pusztává változott.

A török kiűzetése után rendezni kellett a birtokviszonyokat s Dolni püspök többek közt Ujvárost is magának követelte: I. Lipót király a többi javakkal együtt vissza is rendelte azt adatni, mely rendeletet |1701. azonban I. József úgy módosított, hogy a Wolkráféle kamarai bizottság csupán a dézmajogot engedje át a püspöknek.³ Ezalatt városunkat is újra meg- |1711. jan. 5. szállották, sőt maga Ujváros is kapott néhány telepest, mit onnét tudunk, hogy Rédei Mihály, az itt lakó Török Lukács s Török János gazdáknak megengedte, hogy öcsödi pusztájára költözhessenek ki.⁴ Egyéb-

¹ A kir. rendelet szept. 2-ről Orsz. ltr. Kanc. iratok, 282. sz.

² A gyűlés jkve Borsodmegye ltrában Miskolcon, Jegyzőkönyvi töredékek 272.

³ A királyi rendeletek Bécsben Cs. titkos ltr. Hungarica, fasc. 78. d. 1-203. no. 787. és Staats archiv. Hung. fasc. 76. no. 1712-1716. V. ö. Borovszky i. m. I. 261-263.

⁴ Haan L. Békés vm. hajdana, II. rész. 259. l.

ként Ujváros a többi pusztákkal együtt vissza- |1714. került eleink használatába és a várossal együtt Schlick és Károlyi földesurak birtokába jutott, bár erről megnevezetten sem egyik, sem másik adománylevel, sem az adásvételi szerződés nem emlékezik és csak mikor Schlick Károlynak a határt átadta se felől szolgabirói összeírást készítettek, irták be Ujvárost is a puszták közé, minek következtében az egy év múlva |1722. aug. 17. következett beigtatás már erre nézve is ki- |1723. jul. 12. terjedt, a mikor Károlyi a határ többi részével együtt ennek a pusztának élvezetében is meghagyta eleinket — taksa fizetés mellett s ebbeli rendelkezését a későbbi szerződésekben is fenntartotta: minek következtében azt gazdáink legeltették, de az uradalom maga is nemsokára hajtott oda nyájakat, sőt egy részét idegeneknek is bérbe adta, mint 1744-ben, mikor Markovics örmény kaszáltatott ott, mit a tanács már sérelmesnek tekintett, bár Markovicsnak a széna elhordását megengedte,¹ de a vásárhelyi lakosok, mint azelőtt, úgy most is maguknak hordták azt el.

Markovics azonban nemsokára ásatni kezdett az ujvárosi földön, mi a foglalás szándékát jelentette: ennek következtében szükségessé vált az ujvárosi és mágocsi határokat a Nádashalom, Seprőhalom és a Mágocsi-ér mentén eső Szeghalom táján a Harruckern- és b. Rudnyánszky féle donáti, királysági, fábiáni és szenttornyai puszták irányában biztosítani, mi célból a vitás kérdésben, mely nemsokára Markovicsot és a vásárhelyieket, hanem a szentesi, mindszenti és szentmártoni gazdákat is közvetlen érintette, Palugyai Ignác kir. ítélő táblai jegyző tartott a helyszínen vizsgálatot, tanukihallgatásokat és határjárást, mely alkalommal a vásárhelyi, ujvárosi, királysági és szenttornyai puszták közös határának a Hármashalmot ismerték el s megállapították, hogy Banda János, Török Mihály és Banga Miklós vásárhelyi gazdák kutjai, utóbbiak a Kórogy partján, az ujvárosi földön csnek.² Minthogy azonban a vizsgálat tartás eredményét bevárni nem győzték, b. Rudnyánszky 21 ökrét még

¹ Vár. tjk. II. 74.

² A vizsgálat jkve. a gr. Károlyi nemzetség bpesti ltrában, 35. fiók, 105. sz.

a nyáron behajtották, miből hosszas per kelétkezett,¹ mely még aztán is tartott, hogy a három 1745. jul. 30. földesur a határpernek a b ó k és m e g y e i szolgabíró előtt hozott egyezséggel barátságosan véget vetett 1747. nov. 10. és a határokat a helyszínén és térképen is megállapította,² miközben azt eleink úgy, mint régebben, legelőnek használták, bár olykor a tisztek a pusztá egynémely részén dinnye alá való szántást is rendeltek.

R u d n y á n s z k y azonban nem sok idő múlva ismét úgy találta, hogy a vásárhelyiek egy darabot az ő földéből jogtalanul szántottak, miért is K á r o l y i F e r e n c ellen határsértési pert indított, ki aztán eleinket tanuzásra szólította fel.³ Hogy ilyen panaszok elő 1753. se fordulhassanak többé, a mieink az egész pusztát ismét legelőnek hagyták.⁴ 1761.

Ez időtáiban a régi földesurak egyik ivadéka, gr. K e g l e v i c s J ó z s e f, felújította a pusztához való ősi jogát s tiltakozott az ellen, hogy azt »egy némely 1765. nemesek elfoglalják«, a mi, természetesen, hatástalan maradt. Az urbáriom behozatalakor is a város tartozékának és a lakosság használatában állónak találták és irták azt be, de már csak $\frac{3}{4}$ részben, mert M a r s ó v s z k y 1771-2. Gy. jószágfelügyelő (1749—1753) abból egy darabot a maga számára kihalított,⁵ valamint maga az uradalom is egy másik darabot, mely mellé nemsokára vendégfogadót (L e b u k i csárda) is építtetett.⁶ A lakosság nem hagyta szó nélkül legelőjének ilyenén való csonkítását — annyival kevésbé, mert az uradalom akkor tájon több más pusztát is (K é k t ő h á t, S á m s o n, F é r g e d, F ő l d v á r) elvont a lakosság használatából, melyeket abba a helytartótanács vissza is rendelt bocsáttatni, miután az ügyet 1766. és 8. a vármegyével előzetesen megvizsgáltatta.⁷ Mindez azonban mit sem változtatott a pusztá birtoklásán, mert azt ezután is csak $\frac{3}{4}$ részben birták eleink, többi részét pedig ($24\frac{6}{8}$ telek) az uradalom legelő gyanánt adta bérbe 550

¹ V. ltr. Rvi. 2. cs. 51. sz.

² Az egyezséglevél a gr. Károlyi nemz. bp. ltrában 35. fiók, 10. sz.

³ V. ltr. Rvi. 2. cs. 74. sz.

⁴ Gr. Károlyi nemz. bp. ltr. 36. fiók, 45. sz.

⁵ Jászai konvent ltra, Proth. 10, fol. 192.

⁶ V. ltr. Rvi. 2. a. cs. 7. sz.

⁷ V. ltr. Rvi. 2. a. cs. 2. sz. 1776. deb. 14-diki intézmények.

frtért.¹ Később e bérletet a város kapta meg | 1793-99. 720 frtért és azt gőből-járásra használta,² s azontul is 3 évről 3 évre megújította a bérletet, bár az uraság annak | 1802. díját telkénként 47, 1806-ban 84; 1811-ben 108, 1812-ben 147, 1813-ban 94, 1815-ben 112 frtra emelte, a szerződést pedig majd a bírák személyére kötötte, majd föltételül tüzte ki, hogy ezek a földet a magok kezessége mellett a zselléreknek 2—14 holdjával osszák ki.³ E közben pedig a pusztát a derekegyházi uradalomhoz kapcsolták, s kimondták, hogy az $\frac{3}{4}$ részben az uraságé,⁴ (a mit | 1813. azonban nem foganatosíthattak), végre pedig, hogy ebből a vásárhelyiek többé semmit se kapjanak haszonbérbe.⁵ A legelőelkülönítés alkalmával az egész | 1816. pusztát az uradalom választá el magának, majd a forradalom után közigazgatás és adózás tekintetében Derekegyházzal egyesítette s a város határából kiszakította — ámbár földjét kisebb bérletek útján ma is nagyobb részt vásárhelyi gazdák használják.

Veresegyház.

Az a középkori falu, melyről e néven előzetesen (II. 474.) szóltunk, mint láttuk, elpusztult s nem is támadt föl többé hamvaiból. Egy másik Veresegyház az, melyről, mint határunknak török korbeli részéről, itt meg kell emlékeznünk, mely Csongrádmegyéhez tartozott s annak Békésmegyét érintő részén, hosszukás alakban nyult el Ujváros, Királyság, Öcsöd, Szent-András, Fábiansebestyén, Donát és Derekegyház között s megkülömböztetendő a békésmegyei többi Veresegyházaktól. Ezek egynémelyike régebben a gyulai uradalomhoz s ezzel együtt Korvin János és Brandenburgi Gy. birtokaihoz tartozott,

¹ Urbéri összeírások 1789. és 1808-ból a városi s illet. a gr. Károlyi-féle ltrakban.

² Városi publikációk jkve.

³ A szerződések, számadások és hirdetmények V. ltr. Rvi. 2. a. cs. 41. sz. 3. a. cs. 60. 61.

⁴ Csongrádmegye ltra, Proth. czim. causarum etc. és Urad. összeírás 1813-ból n. o.

⁵ V. ltr. Rvi. 3. a. cs. 85. sz.